

Milan M. BUBEN, Pavel R. POKORNÝ, *Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů (se supplementem sídelních biskupů)*, Nakladatelství LIBRI, Praha 2014, ss. 224

Biskupi pomocniczy nigdy nie cieszyli się szczególnymi względami historiografii, co dotyczy i naszych rodzimych realiów. Piszący te słowa zachowuje w pamięci rozmowę odbytą ćwierć wieku temu w redakcji *Polskiego słownika biograficznego*, gdzie propozycję młodego adepta Klio opracowywania w przyszłości dla narodowej nekrologii życiorysów przedstawicieli episkopatu tytularnego z czasów staropolskich skwitowano mało zachęcającym stwierdzeniem, iż biogramy tych postaci – w rzeczy samej często pomijanych – trudno nakreślić, bo jakkolwiek właśnie na sufraganach spoczywał zasadniczy trud sprawowania posług pontyfikalnych w danym Kościele partykularnym, to o ich życiu prawie nic nie wiadomo, a ewentualne zasługi i tak szły na konto ordynariusza *loci* (tyle a tyle świętyń zostało konsekrowanych, tylu a tylu duchownych wyświęconych, zakonnic obleczonych, wiernych wybierzmowanych itd.). Nabyte w kolejnych latach doświadczenie badawcze pozwala też stwierdzić, że przygotowanie słownika biograficznego staropolskiego episkopatu tytularnego musi napotkać nieporównanie większe trudności w realizacji aniżeli stworzenie analogicznego kompendium prozopograficznego, mającego za przedmiot samych tylko rządców diecezji. Widać to zresztą i po wydanych dotychczas zbiorach sylwetek pasterzy poszczególnych biskupstw z ziem polsko-litewsko-ruskich, gdzie sufragani albo w ogóle byli pomijani, albo wyłącznie zostali wyliczeni w formie aneksowego zestawienia na końcu publikacji (korzystniej na tym tle wyróżnia się świeżej daty *Episkopat płocki w latach 1075-2015* M. M. Grzybowskiego i L. Zygnera).

Mając na uwadze taki stan rzeczy, warto odnotować fakt ukazania się drukiem leksykonu biograficznego czeskich i morawskich biskupów pomocniczych, która to publikacja może zarówno stanowić pewien „punkt odniesienia” dla rodzimych historyków Kościo-

ła, jak też wprost okazać się dla nich pomocna, pośród uwzględnionych bowiem na jej kartach postaci są również hierarchowie czynni niegdyś w polskich diecezjach. Opracowana została przez „człowieka–instytucję”, jakim okazuje się na gruncie Czech Milan Michael Buben (rocznik 1946), którego dorobek jawi się wprawdzie na wskroś popularnonaukowy i raczej porządkuje pewien zasób wiedzy aniżeli wiele nowego wnosi, niemniej obfitej i różnorodnej twórczości intelektualnej miałyby prawo pozazdrościć mu niejeden utytułowany uczoney. Polskiemu czytelnikowi znana jest chociażby jego *Encyklopedie heraldiky* (zob. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” n.s. 7/18/ (2005), s. 151-154) czy licząca sobie już cztery tomy w ośmiu częściach *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické Církve v českých zemích*, czyli obszerny leksykon zakonów i zgromadzeń zakonnych (przy szczegółowym uwzględnieniu realiów czesko-morawskich), podobnie jak *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů* (zob. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 59 (2004), nr 2, s. 239-244).

Dopełnienie i kontynuację właśnie tej ostatniej pozycji stanowi prezentowana obecnie *Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů (se supplementem sídelních biskupů)*, które to oba tytuły w łącznym ujęciu dają przegląd ogółu hierarchów Kościoła katolickiego, sprawujących posługę w Kościele czeskim i morawskim na przestrzeni przeszło tysiąclecia. Godne jest przy tym uznanie, że M. M. Buben nie poprzestał na łatwiejszym do opracowania tomie o metropolitach i ordynariuszach, lecz dopełnił go (inna rzecz, iż trzeba było na to oczekiwać kilkanaście lat) pozycją o biskupach pomocniczych, obu nadając formę popularnonaukowych leksykonów biograficznych, adresowanych do szerszego kręgu odbiorców, nie zaś wyłącznie do wąskiego grona specjalistów (o ile w ogóle zajmowanie się biografistyką można postrzegać w kategoriach „specjalizacji”, gdyż z mniejszym czy większym powodzeniem robią to rozmaitych profesji pasjonaci przeszłości i nie chodzi o jakąkolwiek „hermetyczną” wiedzę). Warto również nie przeoczyć faktu, że znajdują się wciąż wydawcy gotowi podejmować się publikowania tego rodzaju opracowań encyklopedyczno-słownikowych (mimo zauważalnej tendencji do rezygnowania z wydań papierowych na rzecz tzw. edycji elektronicznych, co encyklopedii czy słowników dotyczy w szczególności), przy czym w Czechach

wyróżniającą w owym względzie pozycję zdobyło sobie praskie Nakladatelství LIBRI, znane z takich serii, jak chociażby *Civilizace – Země – Lidé, Dějiny států v datech* czy zwłaszcza *Biografický slovník českých zemí*. W wielu też rodzimych księgozbiorach historycznych natrafić można na ogłoszone pod szyldem tej właśnie oficyny wydawniczej cenne dla polskich badaczy pozycje, jak dopełniające się nawzajem *Encyklopedie českých klášterů* (zob. „Studia Franciszkańskie” 14 (2004), s. 500-505; „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 59 (2004), nr 2, s. 244-247) i *Encyklopedie moravských a slezských klášterů* (zob. „Studia Franciszkańskie” 16 (2006), s. 478-482) czy zwłaszcza *Historická chronologie* M. Blahovej (zob. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 61 (2006), nr 1, s. 131-134).

Podobnie jak w przypadku wspomnianej wcześniej *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, na karcie tytułowej (oraz okładce) omawianej publikacji Milan M. Buben wymieniony został wspólnie z Pavlem R. Pokorným, o którym czytamy, iż to jego problemy zdrowotne zaważyły na konieczności tak długiego oczekiwania na ukazanie się drukiem pozycji o biskupach pomocniczych, zapowiadanej już w roku 2000. Trudno jednak mówić tu o jakimś „równoprawnym” współautorstwie, jako że biogramy opracowane zostały w pojedynkę przez M. M. Bubena, natomiast rola P. R. Pokornego w obu tych komplementarnych edycjach ograniczała się do blazonowania herbów (stosowne opisy widnieją zawsze poniżej życiorysu, oddzielone w sposób czytelny od zasadniczego tekstu). O ile jednak na kartach ogłoszonego przed kilkunastu laty nakładem innego wydawnictwa (Nakladatelství LOGIK) leksykonu biograficznego ordynariuszy katolickich diecezji Czech i Moraw owe herby rzeczywiście są zreprodukowane przy każdym z biogramów (stosowne ich rysunki – czarno-białe – wykonał Zdirad J. K. Čech), o tyle w prezentowanej pozycji jakichkolwiek przedstawień heraldycznych nie ma, a w konsekwencji stosowny opis odwołuje się do wyobraźni czytelnika, który zawsze też może (w przypadku biskupów z rodzin szlacheckich) sięgnąć po rozmaite czeskie herbarze (jak chociażby świeżej daty *Erby české, moravské a slezské šlechty. Vývoj erbů a stručné dějiny 610 rodů* J. Pelanta z roku 2013). Brak tych wizerunków (choćby w postaci reprodukcji pieczęci) z pewnością stanowi pewien mankament edycji, przy czym odnotować należy, że przy niemałej liczbie postaci – zwłaszcza z wieków średnich –

znajdujemy informacje o lukach w naszej wiedzy na temat herbu danej postaci.

Łącznie na kartach *Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů* uwzględnionych zostało 157 hierarchów dla okresu od początków XIV w. (z trzema precedensami z poprzedniego stulecia) aż po pierwsze lata XXI w. (biogramy zawarte są na stronach 13-187), przy czym łatwe rozeznanie w chronologii omawianych postaci przynosi zamieszczony na stronach 188-196 *Soupis pomocných biskupů a titulárních arcibiskupů (patriarchů) podle diecézí*. W pierwszej kolejności wyliczeni tam zostali w porządku chronologicznym biskupi pomocniczy czynni w (archi)diecezji praskiej (s. 188-191), następnie w diecezjach litomyślskiej (s. 191), litomierzyckiej (s. 191), kralowohradeckiej (s. 191-192) i czeskobudziejowickiej (s. 192), z kolei w (archi)diecezji ołomunieckiej (s. 192-195) i w diecezji brneńskiej (s. 195) oraz w greckokatolickim egzarchacie z terenu Republiki Czeskiej (s. 195), całość zaś zamyka wykaz *Titulární biskupové, arcibiskupové a patriarchové české a moravské proveniencie s působností mimo diecéze zemí Koruny České* (s. 195-196), po którym następuje wykaz literatury (s. 197-203). Rzeczona bibliografia o tyle różni się od innych tego rodzaju zestawień, że przy przeważającej większości odnotowanych tam pozycji widnieje wskazanie na konkretne strony, gdzie zawarte są spożytkowane przez autora omawianej książki informacje o poszczególnych biskupach, co poniekąd zastępuje przypisy, których w recenzowanym dziele brak. Na samym końcu edycji znajduje się *Supplement ke knize „Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů”* (s. 204-223), a w nim jedenaście życiorysów – czy to w zupełności nowych, gdy chodzi o członków episkopatu ustanowionych po roku 2000, czy też stanowiących dopełnienie biogramów z tamtej wcześniejszej o szesnaście lat pracy.

Nie wspomniano dotychczas jeszcze, iż z kolei na początku książki, poza wstępem, pomieszczony został wprowadzający tekst zatytułowany *Titulární biskupové, arcibiskupové a patriarchové* (s. 7-12), którego celem jest dostarczenie czytelnikowi teoretycznych podstaw do lektury następujących dalej biogramów. Trudno jednak nie zauważyć, że – zważywszy na jego zwięzłość tudzież bardzo ogólną wymowę – zdaje się on adresowany do osób o minimalnym (czy zgoła żadnym) rozeznaniu w tytułowej problematy-

ce, stąd objaśniane są tam kwestie wręcz rudymenarne i w sumie dość luźno związane z istotą zagadnienia (sposób powoływania biskupa, formy jego tytułowania, przynależne mu insygnia, gradacja hierarchii kościelnej itp.). Relatywnie wiele uwagi M.M. Buben poświęcił w tym miejscu tematowi terminologii, omawiając pokrótce rozmaite „kategorie” członków katolickiego episkopatu, przy tym jednak w sposób pobieżny przechodząc nad problemem pojęcia *suffraganeus* (s. 10-11), w odniesieniu do którego narosło szereg błędnych opinii i wielu historyków Kościoła oraz kanonistów z uporem godnym lepszej sprawy wskazuje na jakoby niewłaściwe posługiwanie się dla określenia biskupa pomocniczego terminem *suffragan*, rzekomo zarezerwowanym dla osoby ordynariusza w jego stosunku do własnego metropolity. Tymczasem w realiach schyłkowego średniowiecza i przede wszystkim doby nowożytnej jest to pojęcie jak najbardziej „źródłowe”, występujące w świadectwach dotyczących ówczesnych członków episkopatu tytularnego (i w samej ich tytulaturze), przy czym w odniesieniu do XVI-XIX w. nie każdy biskup pomocniczy był rzeczywiście *suffraganem*, lecz wyłącznie ten, który został powołany na istniejącą w danej diecezji (zresztą nie w każdej) stałą *suffraganię* (później pojawiły się także „dodatkowe” *suffraganie* okręgowe – na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów pierwszą tego rodzaju była białoruska w diecezji wileńskiej), podczas gdy zdarzali się również „nadliczbowi” biskupi tytularni (tj. święceni na tytuły *in partibus infidelium*), powoływani do spełniania posług pontyfikalnych w rozległych terytorialnie Kościołach partykularnych, co stanowi temat na osobną monografię. O tym wszystkim oczywiście nie ma mowy w teoretycznym wprowadzeniu M. M. Bubena do przedmiotowego zagadnienia, jednak zważywszy na popularnonaukowy charakter jego opracowania, trudno czynić z powyższego zarzut.

Z taką samą pobłażliwością nie sposób natomiast przejść nad faktem, że właśnie powielił on ów powszechnie dający o sobie znać w literaturze błąd i nie zawsze odróżnia rzeczonych *suffraganów sensu stricto* od innych biskupów tytularnych, święconych na miano diecezji *in partibus infidelium*, lecz niebędących powołanymi na fundowane *suffraganie*, albo też w ogólności ustanawianych nie do posługi w charakterze biskupów pomocniczych. W rzeczywistości bowiem – wbrew mylącemu w tym względzie tytułowi prezen-

wanej książki – mowa w niej o wpisanym w kościelne dzieje Czech i Moraw episkopacie tytularnym, a nie wyłącznie o tamtejszych biskupach pomocniczych, są tu bowiem uwzględnieni również byli pasterze Kościołów partykularnych, którzy po rezygnacji z rządów otrzymali tytuły biskupie lub arcybiskupie *in partibus infidelium* (jak to niegdyś było praktykowane), a nawet patriarchowie tytularni (za jakich my dzisiaj ich uważamy, bo wszak promowani w wiekach średnich na stolice patriarche Aleksandrii czy Antiochii „łacinicy” nie występowali *de nomine* jako tytulariusze, choć byli takimi *de facto*). Oczywiście im znaczniejsze grono postaci zostało uwzględnione na kartach edycji, tym większy (przynajmniej w założeniu) pożytek dla korzystających, jednakże nie stanowi chyba wygórowanego oczekiwania postulat, aby tytuł książki odzwierciedlał rzeczywistość jej zawartość i był z nią koherentny, podczas gdy w tym konkretnym przypadku nie do końca tak jest – mimo że tytuł publikacji jawi się dość rozbudowany i starano się w nim pomieścić szereg informacji (włącznie ze wskazaniem na kilkunastostronicowy aneks do wcześniejszej daty opracowania *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*).

Zarówno ze względu na geograficzną bliskość obu krajów, jak też rozliczne powiązania dziejowe, sięgające samych początków chrześcijaństwa na naszych ziemiach, prezentowana *Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů* zawiera niemało poloników, na które godzi się zwrócić uwagę w ramach obecnej recenzji, adresowanej wszak do polskiego czytelnika – zwłaszcza że książka ta raczej nie trafi do wielu rodzimych księgozbiorów (sądząc po niezbyt częstym występowaniu w bibliotekach naukowych na terenie Polski innych tytułów z oferty encyklopedycznej praskiego wydawnictwa LIBRI). Obecności pewnych postaci, wpisanych w nasze dzieje kościelne, z góry zresztą należało się spodziewać, sufraganami bowiem w – odpowiednio – Ołomuńcu oraz Pradze byli: przynależący do pocztu XIX-wiecznych ordynariuszy tarnowskich Ferdynand Maria Chotek (Ferdinand Maria hrabě Chotek z Chotkova a Vojnína – s. 69-70) i Franciszek Pisztek (František de Paula Pištěk – s. 125-126), który to drugi u końca swych dni został arcybiskupem metropolitą lwowskim obrządku łacińskiego (zmarł jako prymas Galicji i Lodomerii w roku 1846). W szeregu sufraganów ołomunieckich widnieją również nazwiska urodzonego w Ujeździe

na Śląsku i żyjącego w latach 1597-1646 Kacpra Karasia (Kašpar Valentin Karas von Rombstein – s. 81, przy czym M. M. Buben wspomina tamże o „Újezdě v Pruském Slezsku”, co stanowi jawny anachronizm, gdyż u schyłku XVI w. nie był to pruski Śląsk i nie jest też takim dzisiaj), prałata scholastyka kapituły katedralnej we Wrocławiu i administratora diecezji wrocławskiej, oraz znanego z dzieł miłosierdzia Józefa Marcina Nathana (Josef Martin Nathan – s. 114-115), urodzonego w obecnych Tłustomostach (1867) i jako biskup rezydującego w latach 1943-1946 w Branicach (Branitz) na Śląsku Opolskim (w odniesieniu do święceń biskupich tego hierarchy autor popełnia inny anachronizm, mianowicie wzmiankując, iż jego współkonsekratorem był Józef Ferche, „pomocný biskup v Kolíně nad Rýnem”, podczas gdy mowa o ówczesnym wrocławskim biskupie pomocniczym, dopiero w latach powojennych związanym z archidiecezją kolońską).

Sufraganem w Ołomuńcu był również (lata 1603-1607) Melchior Pirn *vel* Pirnesius (Melchior Pirnes z Pirnu – s. 124), o którym pisząc, że był „narozen 25.1.1550 jako syn slavného lékaře Pirnesia a jeho manželky Jany, rozené Kutenasové”, autor ani nie nadmieniał, iż ów na świat przyszedł w Toruniu (ówcześnie w granicach diecezji chełmińskiej), stąd niezorientowanego w tematyce czytelnika zdziwić może informacja z kolejnego zdania biogramu, iż „byl i přibuzným polského kardinála Stanislava Hosia”, wprawdzie wszak ordynariusza chełmińskiego, a następnie warmińskiego (dalej nie brakło wzmianki o tym, że M. Pirn po studiach w Rzymie „přešel do Krakova, kde byl 7. 8. 1578 promován na doktora filosofie”, jak też i o posiadaniu przezeń kanonikatu we Wrocławiu). Spośród związanych z losami Kościoła na Śląsku postaci obecny jest także na kartach *Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů* sufragan wrocławski Franciszek Śniegoń (Franz Śniegoń – s. 155), rodem będący z Cieszyna i z miastem tym przez większość życia związany (również jako członek episkopatu). Wspominając o jego święceniach biskupich, M.M. Buben wskazał wyłącznie na ordynariusza *loci* Roberta Herzoga i sufragana tegoż Hermana Gleicha jako na głównego konsekratora i współkonsekratora, nie podając informacji, że drugim (a właściwie pierwszym, mając na względzie zasadę precedencji) współkonsekratorem był ówczesny biskup krakowski Albin Dunajewski, późniejszy kardynał. Z czasów nowożyt-

nych (nim przejdziemy do postaci z doby średniowiecza) przywołać należy jeszcze osobę Maurycego Adolfa Karola sasko-żytyckiego (Mořic Adolf Karel vévoda Sachsen-Zeitz – s. 142-144) z dynastii Wettynów, biskupa Hradec Králové i Litomierzyc, uwzględnionego tu jako tytularny arcybiskup Farsalos (Pharsalos), który był dalszym krewnym polskich królów Augusta II i Augusta III, a bliskim krewniakiem kardynała Chrystiana Augusta sasko-żytyckiego, w roku 1698 kandydata na urząd pasterski na Warmii i w związku z tym przez krótko kanonika warmińskiego.

Kiedy mowa o biskupstwie Warmii, wśród hierarchów uwzględnionych w prezentowanej książce znajdują się dwaj duchowni krzyżaccy przynależący do pocztu XIII-wiecznych ordynariuszy warmińskich, mianowicie otwierający go Anzelm (Anselm – s. 17) oraz Henryk Fleming (Heinrich z Flemingu – s. 48). Pierwszy z nich opisany tu został jako „titulární biskup varmijský, pomocný biskup olomucký (1253-1263)”, drugi natomiast jako „titulární (?) biskup varmijský, pomocný biskup olomucký (1279-?)”, przy czym w odniesieniu do Anzelma M. M. Buben nadmienienia, że wiadomości o jego życiu są bardzo skąpe, natomiast o Henryku twierdzi, że w zasadzie nic o nim nie wiadomo, poza tym, że duchowny taki istniał. Mimo to – nie wskazawszy na jakiegokolwiek konkretne fakty – zalicza ich pomiędzy biskupów tytularnych czynnych na terenie Czech, łącząc z diecezją ołomuniecką doby rządów Brunona ze Schaumburga i zarazem pozostawiając czytelnika w przeświadczeniu, że ich związek z kościelnymi dziejami Warmii był czysto nominalny. Wystarczy jednak sięgnąć chociażby po świeżej daty zbiór sylwetek ordynariuszy warmińskich, aby przekonać się, że nie są to wcale postaci niemal anonimowe, a ich działalność na polu kładzenia podwalin pod funkcjonowanie struktur powierzonej im diecezji znajduje jak najbardziej poświadczenie źródłowe – włącznie z faktem rezydowania na miejscu, choć prawdą jest również, że udzielali się z posługami pontyfikalnymi także w innych regionach Starego Kontynentu, w tym na Morawach (zob. *Poczet biskupów warmińskich*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 2008², s. 7-18). Zarazem próżno poszukiwać w *Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů* dat wyznaczających czasokres życia Anzelma oraz Henryka Fleminga, z których pierwszy zmarł zapewne w drugiej połowie 1278 r. i – wedle tradycji – został pochowa-

ny w kaplicy św. Anny na terenie krzyżackiego zamku w Elblągu, natomiast drugi – 15 VII 1300 r. i był pierwszym hierarchą, który spoczął w nowej świątyni katedralnej we Fromborku.

Uwzględniając członków episkopatu z XIII i XIV w., wymienianych w starszej i nowszej literaturze jako biskupi pomocniczy w rozmaitych Kościołach partykularnych, Milan M. Buben – zapewne bez dostatecznej świadomości tego, po jak niepewnym „gruncie” się porusza – wkroczył na pole trwającej od dawna w literaturze dyskusji (żeby nie rzec, iż sporu), jaki rzeczywiście był status poszczególnych hierarchów z tego grona, tudzież od kiedy można mówić o wykrystalizowaniu się funkcji stałego sufragana, o którego „przypisaniu” do konkretnej diecezji można w sposób jednoznaczny mówić, stolicę zaś, na którą został wyświęcony, uznać za ponad wszelką wątpliwość tytularną. Aż bowiem nawet jeszcze i po XV stulecie mamy do czynienia z biskupami z różnych powodów nierezydującymi w diecezjach, na których miano otrzymali sakrę, lecz udzielającymi się *in pontificalibus* na terenie innych biskupstw (niekiedy w kilku sąsiednich naraz albo też sukcesywnie w kolejnych – zwykle przez krótki czas, w czego konsekwencji przypisywanie danego hierarchy na „wyłączność” do konkretnej diecezji, jako tamtejszego sufragana, jawi się zdecydowanie nieuprawnione). Zagadnienie to dotyczy również ziem polskich – włącznie ze Śląskiem i Pomorzem Zachodnim z jednej strony, z drugiej zaś Rusią Halicko-Włodzimierską (Litwy natomiast zasadniczo nie, a przynajmniej żadne znane świadectwa na to nie wskazują), w którym to kontekście także *Encyklopedie českých a morawských pomocných (světících) biskupů* stanowić będzie publikację wymagającą odnotowania w przyszłych opracowaniach z tego zakresu, gdyż i na jej kartach mowa jest o postaciach znanych z chociażby takich opracowań, jak *Tytularny episkopat w Polsce średniowiecznej* P. Czaplewskiego (1915) czy *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej* piszącego te słowa (2002).

Tak np. dominikanin Jan *vel* Johlin, tytulariusz maierieński (Maieria), którego M. M. Buben liczy pomiędzy praskich biskupów pomocniczych, jego posługę w tym charakterze wyznaczając hipotetycznie – w ślad za literaturą przedmiotu – na lata 1375?-1393/1412 (Johlin [Johl, Jan] – s. 76, z zaznaczeniem, iż był to „dominikán u sv. Jiljí na Starém Městě pražském, který působil v

letech 1374-1375 jako inkwizitor”), w marcu 1388 r. dokonał poświęcenia kościoła klasztornego (wraz z sześcioma ołtarzami) w Chojnie w diecezji kamieńskiej, nadawszy przy tym stosowny odpust, przy czym na Pomorze duchowny ten został zaproszony przez będącego elektem na stolicę biskupią w Kamieniu Pomorskim Jana Brunonisa, kanclerza króla czeskiego i rzymskiego Wacława IV (z dynastii Luksemburgów). Z kolei franciszkanin Jan Erler (Johannes Erler – s. 45), biskup (tytularny) diecezji Gardar na Grenlandii – u M. M. Bubena „pomocný biskup pražský s určením pro Lužici (1432-1447)”, to niewątpliwy sufragan wrocławski i domniemany sufragan poznański, który był współkonsekratorem kolejno powołanych na stolicę biskupią we Wrocławiu Piotra Nowaka (Nowag) i Jodoka z Rožemberku (Ružomberku), jak też ordynariusza ołomunieckiego Bohuša ze Zvolle. Mylnie natomiast zaliczany był pomiędzy wrocławskich sufraganów augustianin Wilhelm z Kolonii, tytulariusz nikopolski, który w prezentowanej publikacji uwzględniony został jako biskup pomocniczy czynny w diecezji ołomunieckiej w latach 1442-1482 (Vilém z Kolína – s. 88-89, gdzie też wzmianka, iż „dne 12. 1. 1455 asistoval v Bratislavskému biskupu Petrovi, který [...] světil za přítomnosti krále Ladislava nového olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole”).

Z kolei w odniesieniu do wyświęconego na tytuł diecezji Trebinje (na obszarze dzisiejszej Bośni-Hercegowiny) Macieja ze Środy Śląskiej *vel* z Wysokiego Myta (Matěj de Alta Muta [z Vysokého Mýta] – s. 16), który w omawianym leksykonie występuje jako „pomocný biskup litomyšlský (?-1362)” (ordynariuszem w Litomyślu był jego brat Jan ze Środy Śląskiej, kanclerz cesarza Karola IV Luksemburskiego) i zarazem „pomocný biskup v Bratislavský (1362-1370)”, brak w rzeczywistości jednoznacznych przesłanek dla zaliczenia go do pocztu sufraganów w Kościele wrocławskim, jakkolwiek nie ulega wątpliwości, że ostatnie lata życia spędził na rodzinnym Śląsku, gdzie niegdyś został profesem opactwa cystersów w Lubiążu. Co się tyczy natomiast minoryty Marcina (Martin – s. 106), przy którego imieniu M.M. Buben umieścił – nie wiedzieć dlaczego – oznaczenie (sygiel) *O. Min.Conv* (o Zakonie Braci Mniejszych Konwentualnych, można mówić formalnie dopiero począwszy od roku 1517) tudzież informację, że ów „pomocný biskup olomoucký (1304-1321/24)” był to zarazem „titulární biskup nikopolský”, nie ma wątpliwości,

iż w rzeczywistości chodzi o pochodzącego z ziem Korony Czeskiej tego imienia biskupa albeńskiego (Alba) *vel* belgradzkiego, który na przełomie lat 1302 i 1303 pojawia się na krótko w diecezji krakowskiej (u boku ordynariusza *loci* Jana Muskaty), a w późniejszym czasie czynny był m.in. w archidiecezji trewirskiej, u końca swych dni (a być może i wcześniej) pozostając związany z konwentem minoryckim w morawskim Brnie (zmarł w roku 1320 lub 1321).

Czeskim duchownym, członkiem zakonu augustianów (eremitów), był Hynek Zajęc z Hasenburga (Zajíc z Hasemburka), który w roku 1371 uzyskał prowizję papieską na wtenczas jeszcze quasi-tytularne biskupstwo włodzimierskie (poprzednio już nadane miśnieńskiemu franciszkaninowi Piotrowi) i po przyjęciu sakry nie wyruszył bynajmniej na ziemie Rusi Halicko-Włodzimierskiej, lecz pozostał w Czechach, gdzie jego rodzina zaliczała się do możnowładztwa (bratanek tego biskupa, Zbynek Zajęc z Hasenburga, został później metropolitą Pragi – lata 1402-1411), udzielając się w sferze posług pontyfikalnych w archidiecezji praskiej – aż do śmierci, która datowana jest na 28 XII 1388 r. Osoby tego hierarchy nie pominął, rzecz oczywista, Milan M. Buben w recenzowanym opracowaniu, jednakże uczynił z owego biskupa włodzimierskiego dwie różne postaci, wplatając w to elementy życiorysu innego jeszcze duchownego! Mianowicie w pierwszej kolejności znajdujemy w *Encyklopedie českých a morawských pomocných (světících) biskupů* biogram augustianina Hynka z Kluczowa (Hynek z Klučova – s. 86), gdzie w nagłówku określony on został jako „pomocný biskup pražský (1373-1380), titulární biskup vladimirský (vladiměřský), jimenovaný biskup litomyšlský (1380-1387)”, której to ostatniej godności nie mógł objąć z racji jej uzyskania ze strony antypapieża Klemensa VII, na którego dworze w Awinionie miał się schronić, a umarł w roku 1387. W drugim z życiorysów uwzględniony został „właściwy” Hynek Zajęc z Hasenburga (Hynek Zajíc z Hasenburgu – s. 182), określony mianem „pomocný biskup pražský (1372-1388), titulární biskup vladimirský (lodomirský)”, przy którego imieniu M.M. Buben umieścił sygła O.S.B. (O.E.S.A.?), przyjmując, że był on benedyktynem, choć zarazem nie omieszkał odnotować, że w literaturze bywa też uważany za augustianina, przy czym hierarcha ów „zemřel w Praze 28. 12. 1388”. Autor omawianej publikacji najwyraźniej zatem nie dostrzegł dysonansu zachodzącego po-

między podanymi przezeń faktami, że ów drugi „v roce 1372 byl papežem Řehořem XI. jmenován titulárním biskupem vladimirským, resp. lodomirským”, natomiast pierwszy „w roce 1373 byl jmenován titulárním biskupem vladimirským či vladiměžským, popř. lodomirským”, przy czym należy w tym miejscu wspomnieć, iż w prezentowanym leksykonie widnieje jeden jeszcze „titulární biskup vladimirský”, mianowicie Mikołaj (Mikuláš – s. 109-110), wywodzący się spomiędzy kanoników regularnych lub dominikanów sufragana praski z lat 1392-1396, o którego translacji w 1400 r. na inną stolicę *in partibus infidelium*, mianowicie Siliwri (Soliwri), co było podyktowane chęcią ustanowienia dla Włodzimierza Wołyńskiego rezydującego na miejscu ordynariusza *loci*, nie ma w ogóle mowy w jego biogramie.

Wzmiankowane tu pomieszanie Hynka Zająca z Hasenburga z Hynkiem z Kluczowa, który notabene nie został uwzględniony we wcześniejszej *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, doprowadziło tedy do kuriozum – bynajmniej zresztą nie jedynego, przykładowo bowiem na kartach prezentowanej książki pojawia się nieznaną polskiej historiografii „biskup ruski” z lat siedemdziesiątych XIV w. imieniem Teodoryk (Theororich [Teodorik, Dětrich] – s. 163), u M.M. Bubena „pomocný biskup olomoucký (1373-1379), titulární biskup ruský”, o której to postaci czytamy, iż „o tomto biskupovi je známo jen, že existoval, aniž by se dochovala další data o jeho životě”. Zatem w praktyce nic na temat wskazanej osoby nie jest – według autora – wiadome, przede wszystkim zaś zdumiewa sam przypisywany mu tytuł, gdyż „biskupa Rusi” imieniem Gerard (cysters) znamy z lat trzydziestych XIII w., podczas gdy półtora wieku później istniała już na tych terenach prowizoryczna organizacja diecezjalna, stąd święceń biskupich dokonywano na konkretne stolice (Halicz, Lwów, Włodzimierz, później także Kamieniec Podolski), do przeszłości zaś należały nominacje misyjnych biskupów dla Jaćwieży, Litwy, Liwonii czy właśnie Rusi, których „tytułem” była ogólna nazwa danej krainy geograficznej.

Wskazane tu na zasadzie *pars pro toto* mankamenty omawianej edycji są bez wątpienia poważne i gdyby publikacja M. M. Bubena dotyczyła tylko wieków średnich, można by zaryzykować twierdzenie, że nie posiada ona większej wartości, powielając błędy literatury o ukierunkowaniu popularyzatorskim. Zdecydowana jednak

większość uwzględnionych w niej hierarchów to postaci z czasów nowożytnych i najnowszych, w odniesieniu do których praca nieposiadającego dogłębnego rozeznania w realiach epoki kompilatora może mimo wszystko przynieść względnie zadowalający rezultat, a jej rezultat służyć pożytkowi ogółu korzystających. Są zresztą momenty, za które autora należy pochwalić, jako że przymnożył pewnej „wartości dodanej”, wykraczając poza to, co widnieje w pokrewnego charakteru opracowaniach. Przykładowo wszędzie tam, gdzie tylko był w stanie dotrzeć do tego rodzaju faktografii, podawał informacje na temat święceń biskupich danego hierarchy – włącznie ze wskazaniem na osobę głównego konsekratora oraz współkonsekratorów (co czynił również w *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*), tym samym przyczyniając się do popularyzacji wiedzy z zakresu sukcesji święceń biskupich, niegdyś poniekąd lekceważonej przez osoby zajmujące się prozopografią episkopatu. Nie pominął również postaci nominatów na sufraganie, zmarłych przed uzyskaniem papieskiej prowizji (jak Konrad Altheymer von Wassenburg – s. 17, desygnowany na sufragana ołomunieckiego w 1498 r. przez ordynariusza *loci* Stanisława Turzona, notabene urodzonego w Krakowie, dalej Bernhard Berdinus – s. 23 czy również Jiří Ignác Pospíchal – s. 132-133), o których w odniesieniu do naszych rodzimych realiów zdecydowanie zbyt mało pisano i w praktyce trudno znaleźć o nich informacje w dotychczasowej literaturze przedmiotu.

Zastrzeżenia budzi natomiast sygnalizowane już wcześniej uwzględnienie w prezentowanej książce hierarchów, którzy czy to faktycznie przynależeli do episkopatu tytularnego, czy za takich dziś – z perspektywy stuleci – ich uważamy, lecz bynajmniej nie byli oni biskupami pomocniczymi i w żadnej z diecezji nie sprawowali posług sufragańskich. Jak wyżej zaznaczono, chodzi w pierwszej kolejności o tych następców apostołów, którzy albo zrezygnowali z rządów pasterskich w powierzonym im uprzednio Kościele partykularnym i otrzymali nowy tytuł *in partibus* (Zikmund Albík z Uničova – s. 14-16, Pavel Maria Huyn – s. 64-66, Norbert Jan Klein – s. 85-86, František Kordač – s. 89-91, Josef František Novák – s. 115, Pavel Posád – s. 131-132), albo też byli wyniesionymi do godności biskupiej apostołskimi administratorami, egzarchami czy wikariuszami (Ladislav Hučko – s. 64, Ivan Ljavinec – s. 100, František Vaňák – s. 172-173, Josef Vrana – s. 174-176), w drugiej

kolejności – o duchownych promowanych na łacińskie stolice patriarsze Kościoła zachodniego (Václav Králík z Buřenic – s. 30-31, Pavel Maria Huyn – s. 64-66, Jan z Jenštejna – s. 73-76), a obok nich także o członków tajnej hierarchii z okresu władzy komunistycznej (Jan Blaha – s. 20, Felix Maria Davídek – s. 34-38). Szczególny przypadek stanowi postać ordynariusza pasawskiego (Passau) Leopolda z hrabiów Thun-Hohenstein (Leopold Leonhard Raymund hrabě Thun-Hohenstein – s. 163-165), który po sekularyzacji w roku 1803 (doba wojen napoleońskich) jego diecezji zamieszkał na ziemiach czeskich, nabył tam rozliczne dobra i spędził ostatnie 23 lata życia, co dało M. M. Bubenowi asumpt do uwzględnienia owego hierarchy w leksykonie (zob. także biogram biskupa Patryka Brady’ego – s. 22, przebywającego *in exilio* ordynariusza irlandzkiej diecezji Dromore, konsekrowanego 28 IV 1770 r. w Pradze). Obecność ich wszystkich w publikacji poświęconej czeskim i morawskim biskupom pomocniczym jawi się tedy pod pewnym względem nieporozumieniem, podczas gdy wystarczyło nieco inaczej sformułować tytuł książki, nazywając ją „encyklopedią” tytularnego episkopatu w Czechach i na Morawach, aby tego rodzaju zarzut przestał mieć dostateczną rację bytu.

Wiele uwag można by też zgłosić pod adresem spożytkowanej przez autora i uwidocznionej w wykazie bibliograficznym na stronach 197-203 literatury przedmiotu, gdzie brakuje nawet tak elementarnej serii, jak *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, czy ważnego przy identyfikowaniu biskupstw tytularnych watykańskiego wydawnictwa *Index sedium titularium archiepiscopatum et episcopatum* (nie wspominając o wyżej przywołanych publikacjach na temat biskupów pomocniczych z ziem polskich). Trudno jednakże o negatywną ocenę prezentowanej książki Milana M. Bubena i Pavla R. Pokornego, mimo bowiem wszelkich jej mankamentów stanowi ona jednak próbę zmierzenia się z tytułową problematyką i jakiegoś uporządkowania podstawowego zasobu informacji na temat wpisanego w dzieje Czech i Moraw episkopatu tytularnego. Fakt dysponowania przez naszych południowych sąsiadów tego rodzaju opracowaniem wypada tym bardziej docenić, jeśli zważy się, iż w naszej rodzimej historiografii jest to wciąż obszar nieogarniony (a przynajmniej nie w dostatecznym stopniu). O ile bowiem posiadamy już jako takie rozeznanie, kim byli poszczególni biskupi

pomocniczy czynni na ziemiach polskich do połowy XVI w., o tyle polsko-litewsko-ruski episkopat tytularny doby nowożytnej nie został dotychczas krytycznie opracowany przez historyków Kościoła – zarówno jako grupa, jak też w wymiarze indywidualnych losów poszczególnych hierarchów, przy czym najmniej wiadomo o tych spośród nich, którzy – święceni na stolice *in partibus infidelium* – nie byli zarazem sufraganami, lecz ustanawiano ich w charakterze „nadliczbowych” biskupów pomocniczych, promowanych zazwyczaj na wniosek ordynariusza konkretnej diecezji, niemniej udzielających się w różnych Kościołach partykularnych. Jakkolwiek tedy *Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů* raczej nie będzie stanowić wzoru dla przygotowania analogicznej, gdy chodzi o zakres tematyczny, publikacji w języku polskim, dotyczącej rodzimych realiów, niemniej z pewnością może ona posłużyć za „punkt odniesienia” w trakcie prac nad tego rodzaju wydawnictwem, którego przygotowanie wydaje się pilnym postulatem badawczym.